

Kandidatuppsats | Södertörns högskola | Institutionen för kultur och kommunikation | Pedagogik med interkulturell inriktning | HT 2011

En studie om kultur, identitet och språk i några romska artiklar

Författare: Tomas Andersson

Handledare: Christina Rodell Olgaç

Examinator: Maria Borgström

Abstract

Department of Culture and Communication, Education

Södertörn University

Undergraduate dissertation

Autumn term 2011

By Tomas Andersson

There are shortcomings when it comes to recent studies by a Roma perspective on Roma culture and traditions. The purpose of this paper is to understand how the Roma present themselves in eight articles with an emphasis on culture, language and identity. The questions are as follows:

First, how the Roma articles manufactures the Roma culture and what do these articles say about culture, identity and language from a Roma perspective? Second, how can the Roma preserve and develop their culture and be a part of Swedish society in accordance with Articles?

Some of the findings are that the Roma language, Roma clothing and Roma music is part of the Roma culture. Similarly, social codes and traditions such as International Roma Day, which is a Romani celebration. Family dinners and celebrations such as weddings, funerals and other occasions is something that strengthens the Community and the identity of the Roma.

Modern Romani Chib today is a multifaceted language where there are multiple words for the same concept. Romani Chib has been developed in countries where it is spoken and had influences from the majority languages and thus has developed different varieties of the language. The result also shows a need for the Roma to organize. Moreover, the school's importance to Roma identity in which Roma classes are considered creating security within a cultural community, which in turn facilitates learning. In conclusion, the results also show that the mutual use of an intercultural perspective, the Roma minority and the majority could come closer together.

Key words: Romer, kultur, revitalisering, språk, identitet

Innehållsförteckning

Inledning	6
Bakgrund	6
Tidigare forskning	8
Skolfrågan	8
Arbete bland romska barn och ungdomar.....	9
Delegationen för romska frågor arbete	10
Historia och kulturarv	11
Romers rättigheter.....	11
Sammanfattning av tidigare forskning.....	13
Syfte och frågeställningar	13
Teori	13
Kultur.....	13
Interkulturell pedagogik.....	16
Interkulturell pedagogik från ett romskt perspektiv	16
Språk och identitet.....	17
Flerspråkighetsfrågor och identitet	18
Metod och material	20
Kvalitativ studie.....	20
Urval	20
Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet.....	22
Etik	22
Hur har analysen gått till?	24
Resultat	25

Texternas innehåll – en sammanfattning	25
Romska ungdomars drömmar och visioner	25
Romsk kurs lockar gammal som ung.....	28
Våga Höja din röst!.....	29
Romsk musik	30
Möte på Rosenbad	30
Internationella Romadagen i Malmö	32
Mannen som gör vad som faller honom in.....	33
En akademisk syn på romer	34
Analys och diskussion	35
Slutsatser.....	43
Referenser	46

Förord

Det varmaste tack till min handledare Christina Rodell Olgaç för ditt stöd.

2012-01-19

Inledning

Med anledning av ett intresse som rör minoriteter, socialisation och lärande skrev jag tillsammans med kurskamrat under B-kursen i pedagogik ett arbete om romska barn i svenska skolor. Frågor vi ställde oss var hur det kan komma sig att frånvaron sägs vara så hög och varför så få romska elever går vidare till högskolor. I samband med det arbetet träffade jag några romer. Genom deras berättelser så fick jag ökad förståelse för deras situation samt villkor och det är den kontakt jag har haft med minoriteten.

I föreliggande uppsats så avser jag att undersöka frågor som rör den romska minoriteten men nu med fokus på kultur, identitet och språk utifrån hur romer själva väljer att framställa sig i några romska tidsskrifter. Jag har läst flera uppsatser och böcker som handlar om romer och som på ett eller annat sätt återkommit till den diskriminering som finns. Till föreliggande arbete så väljer jag i stället att försöka fokusera på frågor som rör romska kulturer, identiteter och språk i Sverige utifrån ett antal artiklar. Detta menar jag kan ge mitt arbete en annan karaktär än många övriga studier i ämnet.

Vid benämning av romernas språk så kallar jag det konsekvent för romani chib. Det är endast i de studerade artiklarna som begreppet romanés förekommer.

Bakgrund

Det finns en stor mångfald av romer i Sverige. Enligt Regeringens webbplats för mänskliga rättigheter så framgår att det bor omkring 40 000 - 50 000 romer inklusive resande i Sverige. Vidare står att de har bott i Sverige sedan 1500-talet, att den romska gruppen inte är homogen utan består av individer från flera romska grupper, som jag kommer att återkomma till. Det framgår också att det som binder dem samman främst är kännedomen om ett gemensamt förflutet, liknande traditioner, värderingar, erfarenheter samt kultur.

Enligt webbplatsen är romer alltså en grupp som utsätts för diskriminering i Sverige. Detta äger rum trots att svensk lagstiftning reglerar förbud mot diskriminering på grund av etnisk eller kulturell tillhörighet. Det är många romer som möts av olika hinder inom flera samhällssektorer, exempelvis när det handlar om utbildning, möjlighet att få arbete, bostad mm. DO som är

ombudsman mot diskriminering har fått regeringens uppdrag att förhindra och arbeta emot diskrimineringen av romer.

(http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?id=14&module_instance=10&action=pod_show)

Enligt *Delegationen för romska frågor* (Dir. 2006:101) så har det alltsedan 1500-talet anlät ytterligare romska grupper. I Sverige idag lever därför olika romska grupper och där återfinns exempelvis utomnordiska grupper, finska (kalé) och svenska. Därutöver har det tillkommit romer från forna Jugoslavien. Det finns en gemenskap och uppfattning bland en del romer att de är ett folk. De många romska gruppernas traditioner skiljer sig åt och det gör även varieteterna av romani chib. Från 1500-talet finns också gruppen resande som inte ska förväxlas med romer även om en hel del av dem identifierar sig som romer (Ibid.:2).

I enlighet med riksdagsbeslut år 1999 godkändes två Europarådskonventioner. Dels beslutades det om skydd enligt ”*ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter*” samt om rätten till sitt språk i enlighet med ”*den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk*”. Det bestämdes av regeringen att Sveriges nationella minoriteter är romer, sverigefinnar, samer, judar och tornedalingar. Därtill beslutades att minoritetsspråken i Sverige är romani chib, finska, samiska, jiddisch och meänkieli. Genom konventionerna är Sverige tvunget att realisera dessa rättigheter vilket innebär att det ska råda fullständig jämlikhet mellan i detta fall den romska minoriteten och övriga medborgare (Ibid.:1-2).

I september 2006 inrättades som ett led i arbetet med konventionerna Delegationen för romska frågor. Arbetet kom att förutsätta ett nära samarbete med romer. Utgångsläget låg i Sveriges internationella förpliktelser om att värna och främja de mänskliga rättigheterna, och förbättra situationen för romer i Sverige. Delegationen fick i uppdrag att dela med sig av information mellan statliga myndigheter och kommuner, samt sprida kunskap om romer och deras situation i Sverige samt inspirera till utbyte av kunskaper och erfarenheter. De fick även till uppgift att främja olika projekt till gagn för romers situation (Ibid.:1).

I den utredning, *Romers rätt - en strategi för romer i Sverige* (SOU 2010:55), som överlämnades till regeringen 2010 framgår att utredningar som syftar till att förbättra romers situation inte är någonting nytt. Däremot har de tidigare utredningarna utgått från hur majoritetssamhället hanterar den Andre. Utredningen konstaterar att rättigheterna som följt av deras minoritetsstatus inte har tillgodosetts. Vidare konstateras att de grundläggande mänskliga rättigheterna har förbisetts historiskt sett och att skulden för detta ligger hos statsmakten (Ibid.:204).

Tidigare forskning

När det gäller tidigare forskning om romer konstaterar Laura Palosuo i *En inventering av forskningen om romer i Sverige. Ett uppdrag från delegationen för romska frågor* (2008) att det finns avsaknad av balanserad samt aktuell forskning om romer. I Sverige har forskningen historiskt sett bedrivits av ”zigenarexpert”, vars utgångspunkt var att romer varit ett problem i samhället. Under 1900-talet så fanns idén om att staten kunde ändra på individens beteenden och identiteter utifrån en homogeniserad bild av samhället. För att åstadkomma detta avsåg beslutsfattarna att ta hjälp av olika former av ingripanden. Försöken då romerna skulle assimileras misslyckades och orsakerna till detta söktes hos romerna själva, inte hos myndigheterna (Ibid.:52).

Enligt Palosuo skedde under 1980-talet en gradvis förbättring på grund av att synen på olika beteenden och identiteter blev mer tillåtande än tidigare. Identitetsskapande började anses som en process som sker steg för steg men som framför allt skulle komma från individen själv. De ingripanden som tidigare gjorts ansågs som oacceptabelt. Detta medverkade samtidigt till att det skapades mer av ett statiskt synsätt på etniska grupper (Ibid.:52).

I fortsättningen begränsar jag mig till rapporter och studier inom en fem års period mellan år 2006-2011.

Skolfrågan

En fråga som ofta diskuteras i relation till romernas situation är skolfrågan. Christina Rodell Olgaç hade som syfte med sin doktorsavhandling med rubriken *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola – från hot till möjlighet* (2006) att undersöka, beskriva samt analysera den relation som finns mellan det stora flertalets skola och den romska minoriteten i Sverige från

1950-talet till dess att avhandlingen var klar. Över tidsperioden så undersöker hon utifrån ett interkulturellt perspektiv vilka ändringar som ägt rum för romer i synen på skola samt utbildning. Med nödvändighet så har utvecklingen för begrepp såsom kultur och etnicitet undersökts samt vilka konsekvenser förståelsen av begreppen haft för minoriteten kopplat till skolan. Hon frågade sig också vad erkännandet minoriteten erhöll i början av 2000-talet har inneburit mot bakgrund av skol- och utbildningssituationen för romer. Den fanns även en önskan och vilja hos Rodell Olgaç att förståelsen skulle öka för den romska minoriteten med koppling till situationen i skolan (Ibid.:4).

Resultaten visar att romska barn i skolan diskrimineras såväl som romska familjer i samhället i stort. Erkännandet som nationell minoritet har påverkat synen som minoriteten har på skolan. Skolan ses alltmer av minoriteten som en möjlighet istället som tidigare för ett hot om att barnen skulle gå förlorade. Från majoritetssamhället är alltjämt kunskapen begränsad om minoriteten. Det interkulturella förhållningssättet kan möjliggöra för majoriteten att bättre förstå sig själva och minoriteten (Ibid.:4).

Arbete bland romska barn och ungdomar

Romers egna arbete och initiativ har inte alltid uppmärksammats. Detta synliggörs dock i studien *Kulturell och språklig revitalisering bland romska barn och ungdomar – en väg till självorganisering* (Rodell Olgaç, 2009) som är en uppföljning på Allmänna arvsfondens 27 romska projekt som fick medel från fonden mellan år 1996-2009. Medlen beviljades som insatser till romer och det fokus uppföljningen främst inriktar sig på är lärandeprocesser och utveckling. Uppföljningen identifierade vitala områden som verksamheten har arbetat med. En del områden rör kulturell och språklig revitalisering, brottsprevention samt utbildningsfrågor kopplade till skolan och generell information till romer. Utgångsläget i verksamheterna var det traditionella mönster hos romer för lärande och socialisation kring familjen samt de aktiviteter som sker över generationsgränserna. Stor möda har även lagts i projekten när det gäller information till majoritetssamhället om den aktuella situationen för minoriteten. Det innebar en ökad revitalisering inom minoriteten då romer erkändes som en nationell minoritet, framförallt kring unga romers framtidstro. I revitaliseringsprocessen så har Arvsfondsprojekten varit en viktig faktor och arbetet har givit en större kunskap kring andra grupper av romer, om Internet och samhället i stort. Det har troligen även varit identitetsstärkande bland de unga romer som varit

involverade i projekten. Dessutom har en romsk förskola öppnats och antagligen så har det brottsförebyggande arbetet gett resultat (Ibid.:3).

Delegationen för romska frågors arbete

Som tidigare nämnts presenterade Delegationen för romska frågor sin utredning *Romers rätt - en strategi för romer i Sverige* (SOU 2010:55) omfattande förslag som syftar till att förbättra romers situation i Sverige vilket i sig inte är någonting nytt. Däremot har de tidigare utredningarna utgått från hur majoritetssamhället hanterar den Andre. Författarna till det här betänkandet har sökt ett förhållningssätt utifrån ett rättighetsperspektiv. Författarna konstaterar att rättigheterna som följt av deras minoritetsstatus inte har tillgodosetts. Vidare konstateras att de grundläggande mänskliga rättigheterna har kränkts historiskt sett och att skulden för detta ligger hos statsmakten (Ibid.:204).

Orsaken till marginalisering har länge framför allt lagts på romerna själva. Förklaringarna till orsak och verkan har varit förbehållet majoriteten. Staten har agerat som familjeöverhuvudet medan romerna har varit objekten. Romernas position är inte värdig demokratin i Sverige och det finns ingen enkel väg för lika villkor. Därför behövs en politik som är långsiktig, tålmodig och medveten – en nationell strategi för romer, menar Delegationen (Ibid.:204).

Den strategi som Delegationen för romska frågor i Sverige lägger fram ska tillförsäkra romernas mänskliga rättigheter och har tre generella mål nedan;

1. ”Att stänga välfärdsgapet mellan romer och andra grupper,”
 2. ”Att häva romers maktunderläge,”
 3. ”Att reparera romers tillit till majoritetssamhället och överbygga förtroendeklyftan.”
- (Ibid.:204)

Förslagen har den nuvarande situationen som utgångsläge och Delegationen uppskattar att detta kan uppnås inom 20 år. För att det ska vara möjligt behöver en institution upprättas som arbetar långsiktigt. Inte likt en myndighet utan en instans byggd på samförståndsprincipen för att samordna strategins skiljda delar (Ibid.:204).

Historia och kulturarv

Studien *Kelderashgruppens historia och kulturarv i Sverige – en intervjustudie för Delegationen för romska frågor* (2010) av Mikael Demetri, Angelina Dimiter-Taikon och Christina Rodell Olgaç kan sammantaget ge intryck likt en motpol till dominerande stereotypa föreställningar om romer i Sverige. I intervjuerna kommer bland annat fram att Kelderash betyder kopparslagare. Gruppen kom till Sverige via Finland i sekelskiftet 1800-1900-talet för att bedriva handel. De försörjde sig bland annat med kopparslagning, handel med hästar och musikutövning. Intervjuerna speglar att gruppen levde organiserande liv och var självförsörjande. Arbetet för dagen delades upp så att en del stannade hemma och tog hand om barnen medan andra ansvarade för försörjningen (Ibid.:3).

När det gäller historia samt kulturarv för kelderashgruppen i Sverige så visar studien att det finns en mängd områden där behovet av fler studier är omfattande. Ett viktigt område inbegriper att fortsätta intervjua samt dokumentera äldre romers berättande så att inte berättelserna går om intet (Ibid.:4).

Det behövs fler detaljerade skildringar om romska traditioner för att kunna följa utvecklingen till samtiden. En inventering kring arbetsböcker som möjligen kan finnas kvar och ägs privat erfordras. I dessa kan det finnas anteckningar från Musikerförbundet som hyrde in de romska musikorkestrarna. Likaså erfordras en inventering över artefakter såsom kopparföremål etc. för att se vad som kan finnas kvar i privat ägande och på museer. Det skulle på så vis gå att få en mer sammanförd bild av kelderashgruppens kulturarv och det är av betydelse att den grupp som undersöks får medverka i det (Ibid.:4).

Romers rättigheter

I rapporten *Romers kulturella och språkliga rättigheter – Vägar mot ett självförverkligande* (Lindgren, 2011) beskriver Lars Lindgren att år 2011 fick Forum för levande historia regeringens uppdrag att undersöka hur en allt starkare ställning skulle kunna ges till romers kultur och språk. Undersökningen fogas samman med en sammanfattning där det lämnas förslag till åtgärder. Att romer har rätt till sina kulturer, språk samt till jämlikhet och möjlighet att kunna påverka i frågor som rör dem handlar om mänskliga rättigheter. Hur kultur och språk skulle kunna få en allt starkare position torde därför ta ett rättighetsperspektiv som utgångspunkt (Ibid.:3).

Att se till så att romer får lika rättigheter samt möjligheter som majoritetsbefolkningen i det svenska samhället var syftet med att erkänna dem som nationell minoritet. Den genomgripande diskriminering som romer fortfarande utsätts för medverkar till den marginalisering och utsatthet som många romer är drabbade av. Det behövs kraftiga insatser för att motarbeta diskrimineringen, menar Lindgren, likaså är det nödvändigt med kraftfulla åtgärder för att tillförsäkra dem lika möjligheter inom bland annat arbetslivet och utbildningsväsendet. Detta är en angelägen fråga för i sin tur kunna garantera dem tillgång till sina kulturer och språk (Ibid.:5).

Den statligt godkända diskriminering samt förföljelse som romer under lång tid drabbades av, hävdar Lindgren hänger ihop med villkoren många romer lever med idag. Det behövs därför kännedom om historien för att förstå de samband som finns med dagens kränkningar av romer. Kännedom om de mänskliga rättigheterna är dessutom nödvändigt som utgångspunkt för att få fram åtgärder till förändring i frågor som rör romska kulturer och språk, anser han (Ibid.:8).

Sverige har genom att godkänna olika konventioner garanterat att följa de mänskliga rättigheterna och det är något som ska gälla i praktiken. För att detta ska vara möjligt behöver enligt Lindgren romernas rättigheter som nationell minoritet få en förstärkt lagstiftning med utvidgade samt tydligt fastställda villkor för vardera området. Aktörer i samhället som fattar besluten behöver få mer djupgående kunskap om romers kultur, språk och historia (Ibid.:13).

En effektiv lagstiftning med strategi för att stärka romernas ställning är nödvändig, enligt Lindgren. För att en positiv utveckling ska ske när det handlar om att romers rättigheter tillgodoses blir det centralt med en oberoende tillsyn på området som ansvarar för övervakning samt uppföljning (Ibid.:13).

Lars Lindgren kommer likt Palosuo (2008) fram till att mer forskning om exempelvis romani chib är nödvändigt och det är viktigt att romer själva får vara med att ta fram samt föra vidare sådan kunskap.

Sammanfattning av tidigare forskning

Sammanfattningsvis kan sägas som Palosuo (2008) att det finns ansenligt med brister när det handlar om aktuella studier utifrån ett romskt perspektiv, detsamma gäller studier om romska kulturer och traditioner. Först nyligen har forskning kring språkfrågor börjat undersökas djupare. Enligt Palosuo behöver högskolor och universitet främja att fler romer når högre utbildning inom utbildningsväsendet. För att dialogen i högre grad ska bli rättvis mellan myndigheter och det romska kollektivet erfordras ett akademiskt nätverk bestående av romer. Enligt Palosuo är det på uppdrag av kommunala och statliga myndigheter som det mesta i skrift om romer finns att tillgå. Det önskas forskning om antziganismens olika strukturer. Därutöver önskas att minoriteten själva kunde få vara delaktiga i obunden forskning som handlar om romer och behovet av aktuell forskning är stor (Ibid.:53).

Syfte och frågeställningar

Mot den bakgrund angående romers situation, som beskrivits ovan, där dessa sällan själva kommit till tals är syftet med denna studie att undersöka hur romer idag framställer sig själva i några romska tidsskrifter med betoning på kultur, språk och identitet.

1. Hur framställer några romska artiklar de romska kulturerna och vad säger artiklarna om kultur, identitet och språk utifrån ett romskt perspektiv?
2. På vilket sätt kan romer bevara och utveckla sin kultur och samtidigt vara en del av det svenska samhället enligt artiklarna?

Teori

I det här avsnittet kommer jag att behandla teorier som rör kultur, interkulturell pedagogik och identitet samt språk.

Kultur

Begreppet kultur kan inrymma tre olika beståndsdelar. Först handlar det om "*kultiverad*" vilket innebär en person som är upplyst, belevad och uppträder på ett angenämt sätt i interaktionen med andra människor. Viktigt för kultiverad är att det finns ett hierarkiskt inslag som kan ge status i

vissa sammanhang. Den andra beståndsdel är den ”estetiska” innebörden av kulturbegreppet vilket handlar om verksamheter samt resultat av verksamheterna exempelvis vilken konst och musik som produceras. Den här beståndsdel av kulturen har utgjort en slags grund för diskussioner kring vad som är populärkultur, och finkultur samt skräpkultur. Den tredje delen utgörs av den ”antropologiska” beståndsdel och innehåller gemensamma ord för kultur vilka definieras som sätt att leva, karakteristiska traditioner och beteenden som är vitala för gruppen och där den rådande tolkningen av exempelvis verkligheten uppfattas på ett visst sätt. Kännedom om den antropologiska beståndsdel för en grupp kan förklara varför vissa människor tänker och agerar utifrån vissa mönster (Öhlander, 2005:20-21).

Kultur är något som lägger märke till olikheter men kunskap om olikheterna kan i sin tur medverka till förståelse och acceptans för andra människor. Begreppet kultur är laddat med olika värden. Värdena är kopplade till egna och olika gruppers intressen. Det har skett en klar värdeförändring för hur kulturbegreppet används. Tidigare användes det som regel för något positivt och som syftade till förståelse. Numera används begreppet många gånger i sammanhang med olika former av konflikter där kulturer krockar. Det finns helt enkelt en politisk dimension för hur begreppet används och i vilka sammanhang (Hannerz, 1999:365).

Kulturbegreppen förändras och människor använder dem på olika sätt. Populärkultur och elitkultur sammanfördes fr.o.m. 1970-talet under disciplinen cultural studies, som befinner sig i centrum mellan samhällsvetenskap och humaniora. Kulturforskare kan numera studera den kulturaspekt de finner mest intressant. Ur ett kulturstudieperspektiv är all kultur värd att forska om (Berger, 1999:116). Kultur kan beskrivas enligt följande:

”En samlad beteckning för alla beteendemönster som förvärfvas socialt och överförs genom symboler; således en beteckning för alla de landvinningar som gjorts av mänskliga grupper och som omfattar inte bara sådant som språk, redskapstillverkning, industri, konst, vetenskap, lagar, regering, moral och religion utan även de materiella instrument eller artefakter i vilka de kulturella prestationerna kommer till uttryck och genom vilka de intellektuella kulturinsatserna får praktisk verkan, såsom byggnader, redskap, maskiner, kommunikationsmedel, konstföremål. /.../”(Fairchild, 1967:80).

Kultur kan antas vara en mänsklig konstruktion och i enlighet med socialkonstruktionismen hemmahör all kultur i ett socialt sammanhang. Socialkonstruktivismen betonar även språkets betydelse, att sociala värden formas och uppehålls genom kommunikation (Alvesson och Sköldberg, 2008:85).

Peter Berger och Thomas Luckmann publicerade år 1966 sin bok *The Social Construction of reality*. Inspirationskällor för dem inbegrep sociologins klassiker som Durkheim, Weber samt Mead. Durkheim presenterade teorin att man betraktar ”sociala fakta som ting” medan Weber menade ”att det subjektiva meningsinnehållet i sociala handlingar var det centrala.” I sin socialkonstruktionism ville Berger och Luckmann förena dessa synvinklar (Ibid.:83).

Människan tenderar enligt Berger och Luckmann att typifiera De Andra på olika sätt likt svensk, invandrare, polis och läkare osv. Vidare menar författarna att språk, tecken och symboler kan ges ett starkt uttryck, vilket kan liknas vid en objektifiering av De Andra då vi tillskriver dem karaktärsdrag som har benägenhet att bli bestående. För att inte människan ska bli kaotisk så bör hennes handlande inskränkas med stabilitet i någon form. Människan är till sin natur en social varelse och genom att förhålla sig till en social ordning vidareutvecklas upplevelsen av ett ”själv” ständigt i meningsfylld interaktion med andra (Ibid.:85).

Individer berörs av olika sociala mönster och det finns skillnad mellan objektiv kultur och individuell kultur. Objektiv kultur går att härleda till ting som människan frambringat exempelvis konst och vetenskap. Individuell kultur är individens duglighet att ta fram, ta till sig och styra över beståndsdelarna till den objektiva kulturen. I den bästa av världar samspelar den individuella kulturen och den objektiva kulturen. Dilemmat är att den objektiva kulturen så småningom börjar styra över sig själv:

”De [kulturens element] får fasta identiteter, en egen logik och lagenlighet. Denna nya rigiditet skapar med nödvändighet ett avstånd mellan dem och den andliga dynamik som skapade dem och som gör dem oberoende” (Simmel, 1921/1995:11-25).

Interkulturell pedagogik

Begreppet interkulturell pedagogik handlar om ”*existensen av och den jämställda interaktionen mellan olika kulturer och möjligheten till kulturella uttryck genom dialog och ömsesidig respekt*” (Unesco, 2006:17). Interkulturalitet uppkommer efter utbyte och dialog på olika nivåer. Inom pedagogiken så finns en dubbel roll, dels som profession – som har med undervisning att göra, samt en samhällsvetenskap med humanistisk inriktning som riktar sig mot människors olika kulturella villkor som behöver lyftas fram för att förstå socialisation, lärande samt utveckling (Borgström och Goldstein-Kyaga, 2012:10).

Efter ett riksdagsbeslut år 1985 bestämdes att interkulturalitet är ett förhållningssätt som ska tillämpas i all undervisning. Det ska ske ömsesidigt mellan samtliga elever vilket skapar förståelse för likheter och olikheter i skolan men även utanför skolan (Lahdenperä, 2004:11-12). Interkulturalitet sker likt en gränsöverskridande process och det interkulturella förhållningssättet förutsätter att människor kan leva i jämlikhet och med förståelse för varandras behov. För ett interkulturellt förhållningssätt behövs kunskap om hur förutfattade meningar, stereotypa föreställningar, diskriminering och sociala skillnader inverkar på våra relationer med andra (Ibid.:15).

Interkulturell pedagogik från ett romskt perspektiv

I sin bok *Roma in Europe* (2007) lägger forskaren Jean-Pierre Liégeois med hjälp av ett interkulturellt förhållningssätt märke till att det pågår ansevärt med informellt lärande inom de romska grupperna till exempel när det handlar om barnuppfostran och familjevärderingar. Förmågan att kunna röra sig geografiskt, att ta initiativ och att vara flexibel kan även stärka känslan av sammanhållning. Det uppfyller dessutom flera krav det globaliserade samhället ställer men det är sällan som det informella lärandet i romska familjer erkänns i arenor som skolan. När barnen går i skolan kan de missa deltagande i de informella familjeaktiviteterna. Vidare kan värderingar inom skolan och familjen vara så passa skilda att barnen hamnar i kläm vilket i sin tur kan leda till marginalisering (Rodell Olgaç, 2012:143).

Språk och identitet

George Herbert Mead var en forskare inom socialpsykologin. Mead fokuserade främst på individens identitetsutveckling där det sker ett samspel mellan den sociala omgivningen och individen. Här anförde Mead begreppet signifikanta andra, vilket innebär personer med ansenlig inverkan för individen. Med Meads identitetsbegrepp signifikanta andra så går det att se att individer tenderar att utveckla sin identitet samt språk som en följd av hennes sociala relationer (Borgström och Goldstein-Kyaga, 2012:15).

Språket används och utvecklas genom hela livet alltmedan det fylls på med nya erfarenheter (Säljö, 2005:43). Det är centralt för mänskligt lärande och med dess hjälp utvecklas och formuleras insikter och kunskaper som vi sedan kommunicerar till vår omgivning. Den starka ställning som språket har för vår kommunikation med andra beskrev Vygotskij som ”redskapens redskap” Det viktigaste redskapet för utvecklingen av våra kunskaper är språket och det är även grundläggande för mänskligt lärande (Ibid.:81).

Aktuell språkforskning hos barn har ökat kunskapen och förståelsen för olika språkmönster och social samt kognitiv utveckling. Språksocialisation innebär det förlopp då ett barn lär sig ett språk samt lär sig familjens och gruppens normer och värderingar. Språkforskningen har visat att när barn lär sig språk i sina hemmiljöer lär de sig mer än bara det talade språket. Barnen lär sig även värderingar, normer och seder som tillhör den grupp i vilken de ingår. Forskare som har studerat språksocialisation visar att detta är ett fenomen generellt för människan och olika kulturer erbjuder mycket olika mönster i socialisationsprocessen. Då ett barn med ett visst språksocialisationsmönster och stil för inläringen flyttar till ett annat land kan det uppstå stor kontrast i relation till språket i skolan och lärandet i den nya miljön (Obondo, 1999:36-37).

Forskare har påpekat riskerna som föranleds av undervisning som bortser från de olikheter mellan samtalsmönster från en del minoritetskulturers hemmiljöer och det som råder i skolan. Det finns forskare som menar att språkanvändning som skiljer sig stort från hemmiljön och skolan kan förklara varför barn inte alla gånger lyckas i skolan. Andra forskare gör gällande att om endast olikheterna mellan det språkanvändningsmönster som används i hemmiljön och skolan synliggörs så simplificeras problemet i allt för stor grad, detta då man inte alls ser till de

likheter som finns mellan hemmet och skolan och den variation som finns bland olika familjer. De här olika åsikterna synliggör att det finns mycket att göra för att kunna komma till bukt med minoritets- och invandrabarns skiftade skolframgång samt vilken roll skillnader i socialisationen kan ha för processen (Ibid.:37).

Då det diskuteras ett tvärkulturellt beteende så kan diskussionen komma att kretsa kring företeelser som förekommer hos andra grupper: ”De gör så och så, men det gör inte vi.” Vad som dock många gånger glöms bort när man diskuterar andra grupper är att man ser sin egen grupp som norm. Alltmedan olika socialisationsmönster är praktiska i det samhälle där mönstren kommer från kan de vara mindre lämpliga i andra länder. För att skaffa sig kunskap om hur olika grupper socialiserar sina barn måste hänsyn tas till de socialisationsmönster vilka grupperna haft med sig från början och till den biculturella förändring som äger rum i det nya landet (Ibid.:37).

Flerspråkighetsfrågor och identitet

Den tredje identiteten går att likna vid en anpassbar och föränderlig identitet vilket individer från mångkulturella miljöer kan utveckla. Det innebär något annat än en identitet som endast är svensk eller utlänning. Den tredje identiteten sammanför olika perspektiv och är en ständigt pågående och föränderlig process. Det går att likna vid en inställning där individen kombinerar olika sätt att identifiera sig på utifrån etniska, nationella samt kosmopolitiska kriterier. En tredje identitet kan förmå individen att se företeelser utifrån olika infallsvinklar. En tredje identitet betyder ofta en ökad möjlighet och flexibilitet för individen att anpassa sig till skilda språk och kulturer men det förutsätter någon form av egen trygghet om vem man är (Fjällhed, 2012:61).

Identitet samt språk går på flera sätt in i varandra. För att bevara identiteten så spelar språket en stor roll. Hur vi talar om för andra vilken kultur vi tillhör och definitionen av oss själva och andra sker genom språket. Det är i hög grad genom språket som vi överför traditioner till nya generationer och ger oss mening i interaktionen med andra vilket kan kallas för en medierande handling. Att kunna använda sig av olika språk ökar möjligheten till att kommunicera och på så vis förhålla sig till olika sociala koder samt regler. I interaktionen med andra så kodas och avkodas väsentlig information genom språket. Genom att kunna tala olika språk ökar möjligheten att ta del av underliggande toner och på så vis smälter individen enklare in i diverse kulturella kontexter (Borgström, 2012:74).

Det går skilja på kollektiv och personlig identitet. Den kollektiva identiteten handlar om ”Vilka är vi?” Den personliga identiteten handlar om ”Vem är jag?” Dilemmat med att göra skillnad på en kollektiv identitet och en personlig identitet är att det knyter an till ett synsätt, där den yttre, objektiva (verkliga) verkligheten och en inre, subjektiv (otillförlitliga) verkligheten åtskiljs. I förlängningen kan det bidra till en statisk kategorisering av människor och grupper. Om identiteten istället ses som centrum mellan den yttre och inre verkligheten, där identiteten skapas i relation mellan individen och andra samt mellan olika grupper så skulle identiteten ges en kontextuell och föränderlig aspekt beroende på kontexten. På så vis skulle identiteten inte gå att kategorisera så lätt (Borgström och Goldstein-Kyaga, 2006:22).

Begreppet identitet kan vara en självdefinition eller definierat utifrån. Skillnaden mellan de två innebörderna är diffus. Identiteten blir en identitet då den internaliseras, när identiteten internaliseras så är den inte längre definierad utifrån. Inom etnicitetsforskningen innebär en utifrån definierad identitet på enskilda eller grupper många gånger inte en identitet utan en stereotyp eller etikett. Till saken hör att identiteten är föränderlig och formas i relation med omgivningen allt eftersom tiden går. Inom samhällsvetenskapen har länge identitetens föränderliga, gränsöverskridande och sociala karaktär diskuterats (Ibid.:23).

Inom samhällsvetenskapen betonar socialkonstruktionismen att individers identitet och kultur är konstruerad istället för essentiell. I vardagligt tal däremot är synen på identitet och kultur många gånger essentiell vilket innebär något bestående och oföränderligt, vilket i sin tur karaktäriserar nationer och individer. Det har riktats kritik mot den essentialistiska synen på identitet och kultur från bland annat ”cultural studies”, som jag redogjort för tidigare (Ibid.:24).

Metod och material

Kvalitativ studie

Jag har valt en kvalitativ ansats till studien eftersom jag har en betraktande roll och behandlar kontextbunden mänsklig interaktion (Alvesson och Sköldberg, 2008:17). Alla forskare går in i sitt arbete med en förförståelse. I mitt fall har jag skrivit en B-uppsats om den romska minoriteten. Till föreliggande studie var min ambition att bygga vidare min kunskap på andras tolkningar för att på så vis skapa ny förståelse.

Det finns kretsar bland byråkratiska och positivistiska forskare där metod kommit att begränsas till ett slaviskt följande av bestämmelser. Men metod kan i anknytning till den ursprungliga grekiska betydelsen av ordet sägas vara ”vägen till ett mål”, vilket syftar till ett arbetssätt som är tänkt att ge ökad förståelse för fenomen som är svåra att mäta på andra sätt (Brinkmann och Kvale, 2009:98).

Urval

Till förestående undersökning är det utifrån åtta artiklar som jag avser att få mina frågeställningar besvarade. Några av artiklar är skrivna av romer, andra är inte skrivna av romer men är publicerade i romska tidskrifter. Artiklarna har jag valt därför att jag finner dem intressanta utifrån mitt syfte och mina frågeställningar. Artikeln ”Romsk musik” är inte skriven av en rom men handlar om romsk musik så därför har jag tagit med den. I artikeln ”Möte på Rosenbad” så refereras till personer som inte är romer men jag redogör för den artikeln eftersom mötet var ett tillfälle då företrädare för regeringen och olika myndigheter samlades tillsammans med romer.

Jag väljer att behandla två romska tidskrifter i Sverige. Den ena heter É Romani Glinda, Den romska spegeln, och har en hemsida där ett mindre antal artiklar finns att tillgå. I pappersversionen är artiklarna fler och mer utförliga. På hemsidan står att É Romani Glinda grundades av Fred Taikon 1998. Tidningen är politiskt och religiöst obunden och vänder sig i första hand till romer. Den vänder sig även till andra intresserade och till myndigheter samt olika organisationer. É Romani Glinda skriver om det som är av intresse för romer i Sverige samt i övriga Europa. Till föregångare så beskrivs en tidning under namnet ”Zigenaren” utgiven under

1960-70-talet av författaren Katarina Taikon och hennes man fotograf Bo Langhammer. Vidare under föregångare anges en liknande tidskrift startad av artisten Hans Caldaras. Båda tidningarna lades ner på grund av ekonomiska svårigheter. Romer hade inte minoritetsstatus under 1960-70-talet vilket gjorde det besvärligt med möjligheten till ekonomiskt stöd för tidningarna. *É Romani Glinda* har i dagens Sverige med minoritetsstatusen bättre villkor att kunna fortleva än ”Zigenaren” (<http://www.romaniglinda.se/>).

En annan romsk tidning som också har en hemsida heter *Le Romané Nevimata*, Romska nyheter, vilken är företrädevis skriven på romani chib och riktar sig i första hand till ungdomar. På hemsidan anges att Kati Dimter-Taikon är chefredaktör och att den utkommer med fyra nummer varje år. Syftet med tidningen är att främja det romska språket och att öka läsförståelsen hos romer. *Le Romané Nevimata* väljer att lyfta fram romska förebilder, skriver om musik samt mode och vill att läsarna ska kunna del av nyheter, information om olika romska kurser samt evenemang (<http://www.nevimata.com>).

Följande artiklar har jag valt:

Rosario Ali Taikon, Bengt O Björklund & Mirelle Gyllenbäck. Romska ungdomars drömmar och visioner. *Ternenge Djesá* (2009)

Ann-Helén Laestadius. Romsk kurs lockar gammal som ung. [hämtad 2011-11-08] från följande adress. http://minoritet.prod3.imcms.net/GetDoc?meta_id=1533 (2011)

Sammy Blomerus. Våga höja din röst. *Le Romané Nevimata* (3-4/2010)

Gunilla Lundgren. Romsk konsert. *É Romani Glinda* (1/2009)

Bengt O Björklund och Mirelle Gyllenbäck. Möte på Rosenbad. *É Romani Glinda* (1/2009)

Mirelle Gyllenbäck. Internationella Romadagen i Malmö. *É Romani Glinda* (2/2009)

Bengt O Björklund. Mannen som gör det som faller honom in. *É Romani Glinda* (5/2009)

Bengt O Björklund och Mirelle Gyllenbäck. Ett akademiskt synsätt på romer. *É Romani Glinda* (2/2009)

Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Då jag studerade åtta romska skrifter och artiklar så tillgodogjorde jag mig en hel del information utifrån vad jag ansåg vara viktigt att lyfta fram med betoning på kultur, identitet och språk.

Texterna är inte slumpvis utvalda. Jag har valt texterna utifrån vad jag anser vara relevant utifrån mina frågeställningar som betonar romers kultur, identitet och språk.

Validitet handlar om sanningshalten i det insamlade materialet (Kvale och Brinkmann, 2009:264). För att forskaren ska åstadkomma god validitet handlar det om att mäta det som avses mäta (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud, 2007:61).

Reliabilitet handlar om resultatens beskaffenhet och precision. Andra forskare bör komma fram till likadana resultat för att en studie ska ha hög reliabilitet (Kvale och Brinkmann, 2009:263).

För att säkerställa resultatens beskaffenhet och precision behöver studien göras om av någon annan. Till föreliggande studie finns inga möjligheter med ett sådant förfarande där studien görs om.

Generaliserbarhet är inte möjligt i min studie. Materialet som inhämtats bygger på ett för litet urval för att man ska kunna generalisera. Det är helt enkelt för få artiklar för att det ska gå att generalisera resultaten universellt (Ibid.:280).

Etik

Personligen har jag inte romsk bakgrund vilket begränsade min förmåga att kunna tolka eventuella sociala koder som läses mellan raderna. Därtill kände jag ett behov av att vara ödmjuk då jag saknar erfarenhet av att tillhöra en minoritet.

Att studera en grupp som länge varit förtryckta och fortfarande är utsatta för diskriminering gjorde det enligt mig särskilt viktigt med ett etiskt förhållningssätt, även om förhållningssättet behöver finnas med i all forskning. Forskningens generella mål är om det är möjligt skapa ändringar i positiv riktning samt att erhålla ny kunskap och förståelse av den värld vi verkar i.

Vidare menas att det inte finns någon erkänd bestämning av begreppet forskningsetik. Forskarnas skyldigheter har länge styrts av traditioner och det är först på senare tid som dessa reglerats genom lagar och förordningar. Vetenskaplig forskning har som mål att upptäcka fakta som kan användas för att lösa teoretiska och praktiska problem. Emellanåt kan forskningen hamna i olika konflikter mellan att frambringa ny kunskap och krav på att inte skada utan att göra gott. Flera försök har utförts i syfte att motverka farlig kunskap liksom försöken att stoppa kärnvapenkappning efter Hiroshima. Den oro som uppstått för forskningens konsekvenser gav upphov till diverse ställningstaganden av etisk karaktär. Människor har rättighet till att leva ett privatliv och ska inte utsättas för obehag samt fysisk eller psykiskt skada (Olsson och Sörensen, 2007:52-60).

På webbplatsen CODEX så står det om olika riktlinjer för forskarens verksamhet. Det framkommer att dessa styrs mer eller mindre av regler samt föreskrifter men det etiska ansvaret ligger ytterst hos forskaren själv likväl som ansvaret för att kvalitetssäkra forskningen. Statens senaste utredning kring forskningens etikiska aspekter gjorde gällande att ett reflekterande etiskt förhållningssätt bör vara något för alla forskare att leva efter.

Vidare anges på webbplatsen att forskning styrs av olika uttalade men även outtalade normer. Helsingforsdeklarationen gör gällande att forskning på personer ska överensstämma med den praxis som finns. Robert Mertons skrev 1942 om CUDOS-normer där han nämner viktiga beståndsdelar för övergripande forskningsetiska frågor. Där återfinns begrepp som oegennyttia samt universalism. Forskaren behöver följa normer, direktiv samt olika lokala och nationella regler för att inte låta sig påverkas otillbörligt och för att ge ett korrekt bemötande gentemot allmänheten och forskarkollegor. Det finns många gånger yrkesetiska kodexar som berör olika aspekter av vilken form av forskning som bedrivs men återkommande forskningsetiska andemeningar är att respektera mänskligt liv och att forskningen ska vara konstruktiv.

Sveriges universitets- och högskoleförbund har kommit överens om olika ansvarsområden för forskare utifrån europeiska direktiv. Vilket framgår av *International Council for Science - ICSU* som beskriver den värdegrund som vetenskaplig forskning bör ha: "*Freedom, Responsibility and Universality of Science*". (<http://codex.vr.se/forskarensetik.shtml>)

Hur har analysen gått till?

Inspirerad av Bergström och Boréus gör jag en temabaserad innehållsanalys utifrån en kvalitativ ansats, som jag redogjort för tidigare. En kvalitativ innehållsanalys är inte enbart ett sätt att mäta eller räkna utan kan redogöra för texters innehåll (Bergström och Boréus, 2005:43-44). I min studie handlar det om att söka i texterna efter teman som rör kultur, språk och identitet för att sedan kunna tolka och förklara det insamlade materialet. För att jag ska få den kunskap om den undersökta gruppen som är kopplat till mina frågeställningar så försöker jag förstå vad texterna säger. Hur framförs innehållet till läsarna och vad är det som framkommer i texterna om kultur, språk och identitet?

De tre begreppen kultur, språk och identitet går in i varandra. I artiklarna har jag försökt leta efter ord som framkommit i teoridelen för vardera begrepp, dessa ord har jag strukit under för att sedan redogöra för begreppen separat i var sitt stycke. Om kultur har jag således samlat det som har att göra med klädsel, traditioner, mat och olika beteenden. Till identitet sökte jag efter ord som ger uttryck för gränsöverskridande aspekter och essentiella drag. Om språk har jag sökt efter romani chib, kommunikation, och koder. Därutöver väljer jag att titta närmare på andra ord likt revitalisering och Internationella Romadagen som framkommer av artiklarna och som kan hjälpa mig att besvara mina frågeställningar.

En kvalitativ innehållsanalys kan ske genom hjälp av dator eller manuellt där det senare innebär att analysen görs av människor (Ibid.:43-44). I mitt fall kommer analysen att ske manuellt där jag tar hjälp av hermeneutiken därför att det ger mig ett bredare perspektiv att analysera ifrån.

Hermeneutiken är från samma tradition som socialkonstruktionismen och studerar tolkning av texter där *"meningen hos en del endast kan förstås om den sätts i samband med helheten."* Helheten till en text består av delar och det är med hjälp av dessa som ny förståelse skapas. Det är andras tolkningar vi bygger vidare på och gör till våra egna (Alvesson och Sköldberg, 2008:193). Eftersom detta är en temabaserad innehållsanalys där jag tar hjälp av hermeneutiken så var jag alltigenom beroende av de enskilda texterna för att kunna göra en tolkning av helheten av det samlade materialet.

Resultat

Texternas innehåll – en sammanfattning

Detta avsnitt kommer att göra en översiktlig beskrivning av innehållet i de artiklar som analyserats. Rubrikerna till artiklarna är tagna direkt från tidsskrifterna.

Romska ungdomars drömmar och visioner

Mirelle Gyllenbäck, Rosario Ali Taikon och Bengt O Björklund är journalister på tidningen *É Romani Glinda* och har i en publikation som tillkom efter konferensen för romska ungdomar redogjort för den. Konferensen var arrangerad av Romska ungdomsförbundet, RUF och Ungdomsstyrelsen på uppdrag av Delegationen för romska frågor. Konferensen som hade beteckningen ”Ternenge Djesa” gick av stapeln i maj 2009 och hade omkring 100 deltagare mellan 16-25 år. Under två dagar fick ungdomarna tala om sin realitet och visioner där ett av syftena var att deltagarna skulle ta till sig information för att i sin tur förmedla den vidare till respektive förening. Regeringsrepresentanten och dåvarande ungdomsminister Nyamko Sabuni samt kommunalrådet i Norrköping Lars Stjernkvist var på plats.

Bland aktiviteterna på konferensen fanns en handfull olika workshops med olika teman kring inställningar bland romska ungdomar och vilka behov som finns i dagens Sverige. Romska aktivister ansvarade för respektive workshop där kultur, språk, delaktighet och utbildning samt framtiden diskuterades. Det talades bland annat om hur betydelsefull skolan är som en nyckel till framtiden. Vikten av förebilder lyftes, fotbollsspelaren Zlatan har gjort så att ett stort antal romska pojkar har börjat spela fotboll. Det talades om grundläggande värden för de romska kulturerna som inkluderar familjen och släkten, sedvänjor, musik, smycken, mat, kläder och olika symboler. Medias roll talades det också om samt betydelsen av att fler positiva aspekter i det romska samhället synliggörs.

Kati Dimiter-Taikon arbetar som lärare i Roma kulturklass på Nytorpsskolan i södra Stockholm. Hon menade i en grupp att det finns ett behov av att utveckla kulturen och språket och för det behövs ett ökat utbud av tv-program samt tidningar. Tv-program blir som en styrka att visa sin

identitet på och att den värderas lika högt som för andra människor. Med ett ökat utbud av romsk litteratur så går det att överblicka andra språkvarieteter och på så vis lära sig mer om dem.

I en annan grupp framkom behovet av att organisera sig. Deltagarna ville samtliga arbeta för att skapa en samverkan mellan både romska grupper samt andra grupper. Flera var engagerade i en eller flera grupper men kände att de ville göra mer, frågan var bara hur det skulle gå till. Det framkom att det är olika lätt att vara delaktig beroende på vilken kommun som man bor i. Gruppdeltagarna var ense om att det underlättar med utbildning för att i ett större sammanhang kunna få gehör.

Det konstaterades bland deltagarna i en tredje workshop hur värdefullt det är med klasser samt skolor som särskilt riktar sig till romer. Dessa ansågs skapa trygghet med en kulturell gemenskap som i sin tur underlättar för inläring. Att eleverna på dessa skolor därtill undervisas i romani chib sågs som mycket positivt, likväl som att eleverna undgår att bli osynliggjorda vilket har upplevts på andra skolor. Deltagarna menade dock att det finns anledning att vara vaksam så att de som studerar i romska klasser undgår att isoleras från andra klasser.

I en fjärde workshop försökte deltagarna definiera vad som är romsk kultur, det diskuterades vilka hinder som utövandet av kulturen kan utgöra i vardagen, samt förslag till vad som skulle kunna underlätta i vardagen. Det framkom önskemål om fler lokaler för samkväm, för undervisning och musik, något som i praktiken har mötts av hinder från hyresvärdar med förutfattade meningar om romer. Deltagarna menade vidare att det finns ett behov av fritidsgårdar som riktar sig till romska barn, som i sin tur skulle underlätta för det romska sättet samt traditionerna att leva vidare. Det riktades även en oro för att integrationen i samhället kan motverkas av den här uppdelningen samt att behoven skiljer sig åt bland de romska grupperna. Bland deltagarna framkom en önskan om mer riktad information till romer, inte minst gällande Internationella Romadagen som firas 8 april, en önskan om ytterligare information om seder och bruk på romani chib framkom likaså. Erlend Kaldaras som är ordförande för Romska Ungdomsförbundet berättade om kärnan i den romska kulturen som inkluderar familj, släkt, musik seder och bruk, dans, smycken och kläder samt olika symboler. Kaldaras menade vidare att kris tillhör den romska kulturen, även om det inte är något som ingår i alla grupper. Vidare

fortsatte Kaldaras berätta om Kris som vid behov av att få lokaler upplåtna för rättegångar kan uppleva olika former av hinder. Kris är en form av rättegång som romer har utvecklat för att kunna lösa konflikter, även om det inte tillhör alla grupper. Där avgörs huruvida en skilsmässa kan genomföras eller ej. För den romska samhörigheten så är språket en vital del, berättar Kaldaras. Vidare fortsätter han berätta om att familjemiddagar samt fester och andra tillställningar är andra delar som stärker identiteten och gemenskapen hos romer, samt att respekt är något som genomgående präglar familjekonstellationerna. Framförallt är respekten gentemot de äldre viktig.

En icke köns- eller namngiven deltagare i workshopen menade att det svenska samhället utgör ett hinder för utövande av romska kulturer. Vidare menade deltagaren att det är just det svenska samhällets struktur som är till gagn för majoritetens traditioner, vilket i sin tur innebär att minoriteters traditioner osynliggörs och missgynnas, något som kan skapa avtryck för den inställning som allmänheten har till minoriteter. Deltagaren fortsätter vidare berätta om exempel på romer som anpassat sig till den grad att de assimilerats och inte kunnat bevara den romska kulturen och identiteten.

Det framkom i gruppen att skol- och mediaväsendet är områden där den romska kulturen osynliggjorts tydligt, och att det finns en bristfällig modersmålsundervisning på många håll, likväl brist på historiskt material. Vidare framkom att det i dag finns fem grupper inom den romska minoriteten där resande utgör en, och att den assimileringspolitik som genomförts har inneburit att de i hög grad numera saknar delar av sin kultur däribland ett komplett språk.

I workshopen diskuterades vidare att många äldre har förlorat tilltron till skolan med anledning av upplevda negativa erfarenheter och att dessa erfarenheter i viss mån riskerar att föras vidare till barnen. Om skolan lyckas återfå förtroendet hos äldre romer så skulle risken för att negativa erfarenheter förs vidare till yngre generationer kunna begränsas. Det finns då i sin tur ett stöd från äldre romer till de yngre att fortsätta med studierna.

Det framkom dessutom i workshopen att det finns behov av ytterligare information till allmänheten om romsk kultur och historia i ett globalt perspektiv för att på så vis öka

möjligheterna till acceptans av majoriteten. Vidare framkom en önskan att de fem grupper som utgör den romska minoriteten behöver utöka samarbetet och lära sig mer om varandras traditioner och kulturer.

Förslag framfördes vidare om att romer bör lära sig av den kamp homosexuella förde då de för omkring 30 år sedan befann sig i ett liknande läge och har idag från majoritetssamhället nått ökad tolerans. Det framkom även att det finns behov av offentliga företrädare för den romska minoriteten inom olika branscher såväl som inom politiken. Detta för att gruppen ska synas i positiva sammanhang och för att romska ungdomar behöver romska förebilder.

I den femte workshopen diskuterades framtiden, media kom att belysas där romer inte sällan syns i sammanhang som behandlar kriminalitet och misär. Det framkom därav en önskan om utökad dialog med olika medier där mer positiva romska aspekter tas fram. Diskussionen kretsade även i hög grad kring behovet av utbildningsmöjligheter för romer runt om i landet, att inte skaffa barn för tidigt samt vikten av att ha förvärvsarbete, och att den massmediala bilden av romer behöver förändras (Gyllenbäck, Ali Taikon & Björklund, 2009).

Romsk kurs lockar gammal som ung

Webbsidan Minoritet.se bedrivs av Sametinget och har på uppdrag av regeringen skapat en hemsida där det sprids information om Sveriges nationella minoriteter samt minoritesspråk. I en artikel på Minoritet.se så skriver Ann-Helén Laestadius att Kati Dimiter-Taikon, som tidigare presenterats, är entusiastisk för det romska kulturarvet och språket. Dimiter-Taikon önskar att de yngre generationerna ska föra det vidare. Till vardags arbetar hon som lärare i en romsk kulturklass och är mycket intresserad av modersmålet. På kvällstid driver hon ett språkrevitaliseringsprojekt för romska familjegrupper. Hon menar att för att identifiera en specifik kultur så behövs det kunskap om språk, koder och traditioner. Kati Dimiter-Taikon har initierat att romska familjer samlas ett par gånger varje vecka i södra Stockholm, för att prata romani chib och om kulturen samt att lära sig fraser, sånger och ramsor. ”Rätten till romanipe” heter kursen och inkluderar det som har med den romska kulturen att göra, levnadssätt, språk, mat och traditioner. Under mötena talas bland annat om värdegrunder och essensen i kulturen diskuteras.

Kati Dimiter-Taikon berättar att hon började fundera kring vad revitalisering betyder för henne och sin grupp och kom fram till att det handlar om rättigheterna till sin värdegrund, till sitt språk samt levnadssätt. Vidare fortsätter hon beskriva att det bland deltagarna i kursen finns olika generationer representerade och deltagarna kan lära sig av varandra. De äldre generationerna är inte minst duktiga på ramsor och sånger samt historieberättade som i sin tur kan ge ökad förståelsen romska sätt att tänka. Historier kan låta än bättre som sånger vilket exempelvis kan handla om livsberättelser där texten varierar gång för gång.

Vidare berättar Kati Dimiter-Taikon att hon önskar att det romska språket kunde ges en mer positiv bild. De som deltar i mötena kan romani chib i varierande grad och därför blir det diskussion om språket där man bland annat diskuterar äldre ord. Ord som inte nödvändigtvis har samma betydelse som tidigare. Något ständigt närvarande i diskussionerna är den romska identiteten och Kati Dimiter-Taikon är entusiastisk för det romska kulturarvet och språket. Hon önskar att de yngre generationerna i sin tur kan föra det vidare (Laestadius, 2011).

Våga Höja din röst!

Sammy Blomerus är en romsk man som skriver en krönika i *Le Romané Nevimata* (3-4/2010), vilket är en tidskrift jag tidigare presenterat. Sammy Blomerus anser att det är viktigt att vara stolt över sitt ursprung samt medveten om sina rättigheter som rom.

Mot bakgrund av en intensiv bevakning i medierna kring situationen för romer i Europa så önskar han se ett större engagemang från romer om hur andra romer behandlas runt om i Europa och i Sverige.

Vidare påpekar Blomerus vikten med att vara medveten om historien och hur den tenderar att upprepa sig. I lågkonjunkturer så är det många gånger minoriteter som blir utpekade som delar av problemet.

Blomerus önskar se ett ökat engagemang från politiker för romer som folkgrupp. Han menar att det finns en tystnad som är skrämmande, som förvisso har blivit bättre men att det både nationellt samt internationellt finns en hel del kvar att åstadkomma.

Vidare är han glad över att romer blivit än mer politiskt engagerade. Det finns ett tilltagande utbud av utbildningar, föreningar och tidsskrifter. Tack vare dessa ökar möjligheten för romer att göra sina röster hörda och på så vis kunna påverka politiker och andra romer i positiv riktning.

Blomerus påtalar vikten av att romer gör sig synliga och höjer sina röster i samhället. Mycket av det romer blivit utsatta för historiskt sett och även idag beror på okunskap om romer. Både han själv och hans vänner har upplevt diskriminering. När han var liten fick han okvädningsord efter sig och har även upplevt diskriminering på sin arbetsplats.

Avslutningsvis framför Blomerus ytterligare en gång vikten av att romer behöver vara stolta över sitt ursprung och våga höja sina röster. ”*Tystnaden från både vår sida och politikernas håll är det farligaste som finns för vårt folks framtid i Sverige och Europa.*” (Blomerus, 2010:9).

Romsk musik

Gästrecensent Gunilla Lundgren, som själv inte är rom men som arbetat med romska frågor i många år, recenserar i *É Romani Glinda* (1/2009) en romsk konsert som hölls februari 2008 i Stockholm, arrangerad av Finlands Kulturinstitut. Lundgren skriver att Dimitri Keiski som till vardags arbetar som musiklärare inledde konserten med att på finska sjunga ett par romska traditionella sånger. Han är musikalisk, skriver texter och komponerar själv musiken till sångerna. Musiken framförde han med spel på flygel och gitarr. Mellan låtarna visade han på ett socialt intresse och berättar om bakgrunden till sina sångtexter som präglas av ett stort engagemang för både romer och andra.

Därefter tog artisten Hilja Grönfors iklädd traditionell finsk-rom kjol till orda och framträdde med en handfull musiker från Helsingfors som spelade med gitarr, bas, fiol, mandolin och dragspel. Grönfors berättade under en paus att hon genom att lyssna på andra har lärt sig sjunga. Hon sjunger på finska och sångerna är traditionellt finsk-romska. När konserten gick mot sitt slut framförde hon ett par låtar på sitt eget språk och avslutar med romernas nationalsång som på romani chib heter ”*Gelem, gelem*” (Lundgren, 2009:5).

Möte på Rosenbad

I detta avsnitt refererar jag till personer som inte är romer, anledningen till det är att artikeln handlar om ett av de få tillfällen där företrädare för regeringen, för de nationella minoriteterna och olika myndigheter samlades tillsammans med medlemmar i den då rådande kommittén om

ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter. Mötet hölls på Rosenbad och Bengt O Björklund och Mirelle Gyllenbäck, som jag redogjort för tidigare, skriver i É Romani Glinda (1/2009) att mötet var tänkt att följa upp de resultat som Europarådets övervakningsomgång nummer två av ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter hade kommit fram till.

Mötet syftade till att se vilka steg framåt som gjorts i arbetet med ramkonventionen i Sverige. Därtill skulle det diskuteras vilka åtgärder som hade använts eller skulle användas som en vidareutveckling av olika slutsatser i yttranden från den rådgivande kommittén och resolutionen från Europarådets ministerkommitté.

Dåvarande integrations- och jämställdhetsminister Nyamko Sabuni var glad för mötet och berättade bland annat om den lagrådsremiss som antagits veckan innan med förslag för minoritetspolitiken. Vidare fortsatte hon berätta om den myndighet som hade skapats som ett resultat av att diskrimineringsombudsmännen blev sammanslagna till en myndighet. Hon talade om vilka skyldigheter som åligger kommunerna, att kommunerna är tvungna att följa ramkonventionen även fast det är kommunalt självstyre i Sverige. Vidare talade hon om den skyldighet som kommunerna har att informera de nationella minoriteterna om vilka rättigheter de har. Sabuni berättade om den brist som tidigare funnits i hur kommunerna efterlever konventionen och att det ska upplåtas en tillsynsmyndighet som ska rapportera till regeringen. Hon utlovade att anslagen ska utökas för exempelvis ett kansli.

Ledamoten i den rådgivande kommittén Francesco Parlemo berättade om viktiga slutsatser från kommitténs andra utlåtande och han hoppas att minoriteternas situation kommer att stärkas av den nya lagen. Han är nöjd med att minoriteternas olika kulturer och språk inte ”bör” utan ”ska” befrämjas.

Stéphanie Marsal som var dagens ordförande talade om vikten av att romer tillåts delta i samhällsaktuella frågor av olika slag. Vidare fortsatte hon berätta om den brist det innebär att minoriteter utelämnas i åtskilliga skolböcker och att när de nämns inte sällan görs till stereotyper.

Enhetschefen för diskrimineringsfrågor på integrations- och jämställdhetsdepartementet, Charlotta Wickman talade om att rapporter från den rådgivande kommittén har varit myndigheten till gagn för att få ett samlat grepp, de har bland annat kunnat se betydelsen med samråd och språkfrågor. Hon berättade vidare om betydelsen av ökat inflytande i landets

kommuner och att lagförändringen nästföljande år kommer förtydliga kommunernas ansvar. Hon betonade särskilt att det är hela landets befolkning som kommer gynnas av den nya lagen.

Katri Linna som var diskrimineringsombudsman talade om det antal anmälningar DO får varje år från de nationella minoriteterna, och att det rör sig om ett hundratal. En ansenlig mängd av anmälningarna inbegriper språket och rätten att få tala det. Linna menade vidare att anledningen till detta i allt väsentligt beror på okunskap om de rättigheter som nationella minoriteter har. Hon fortsatte tala om brister i modersmålsundervisningen trots att romska barn har rätt till modersmålsundervisning.

Utredningssekreterare på Delegationen för romska frågor, Tina Kiveliö har inom delegationen kontakt med kommunerna. Hon konstaterade att det råder okunskap i frågor som handlar om romer. Okunskapen kan ge sig uttryck i att man tror att romer är en enhetlig folkgrupp och därmed inte ses som en nationell minoritet med rättigheterna som det inbegriper.

Andre vice ordförande för Europarådets rådgivande kommitté om ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter, Rainer Hoffman påtade bristen i att den klara lagstiftning som finns inte efterlevs av vissa kommuner. Vidare menade han att den bild som medier för fram om de olika minoriteterna är central och han såg med spänning fram emot vad rapport nummer tre kommer fram till (Björklund och Gyllenbäck, 2009:14-16).

Internationella Romadagen i Malmö

I *É Romani Glinda* (2/2009) så skriver Mirelle Gyllenbäck om Internationella Romadagen som äger rum varje år den 8 april i Malmö. Till det romska kulturcentret så hälsades åhörarna välkomna av Monika Kaldaras och Fred Taikon. Åhörarna fick veta att Internationella Romadagen är en av få romska högtider. Den är inte helt välkänd hos majoritetsbefolkningen trots att mödan för att synliggöra den har varit stor. Tidigare var det främst organiserade romer som känt till den. Det här året var firandet utspritt på fler ställen i landet än tidigare vilket gjorde att Internationella Romadagen blev mer omfattande än vanligt.

Föreningen *É Romani Glinda* har länge på olika sätt uppmärksammat Förintelsens offer. Utställningen "Den okända förintelsen" invigdes på kulturcentret av Rosario Taikon Ali. Det är först på senare tid som det blivit känt hos majoritetsbefolkningen vad som hände med romerna under andra världskriget. Romerna själva har emellertid länge känt till det. Däremot har ingen

förrän nyligen haft vetskap om deportationen till Transnistrien år 1941 där många romer bragts om livet. Juha Jurvanen menar att mot bakgrund av det som hände i Transnistrien och det som händer i Rumänien och Italien idag så är det viktigt att känna till sin historia. På kvällen fick nationalhymnen ”*Gelem gelem*” avsluta Internationella Romadagen.

I London den 8 april 1971 så gick den första romska konferensen av stapeln. Det framkom då att ”*romerna var på väg mot en romsk nation utan land*”, något som Fred Taikon motsätter sig med anledning av att han menar att romerna tillhör land de bor och är uppväxta i. Det beslutades då under den konferensen 1971 hur den romska flaggan skulle se ut. Den har två fält, ett blått och ett grönt samt ett rött hjul i mitten. Den blå färgen i det övre fältet symboliserar himlen. Den gröna färgen i det undre fältet symboliserar jorden. Att romerna har vandrat genom olika länder symboliseras bland annat av det röda hjulet i mitten, där navet står för Indien och ekrarna en spridning. Indiens flagga har också ett hjul så det finns en koppling till den och det indiska ursprunget bland romer. Gruppen började vid sin utvandring att använda hjulet som ett yttre attribut för att symbolisera ett folk i rörelse. Det beslutades även att nationalhymnen skulle bli ”*Gelem, gelem*”. Vidare beslutades att ordet zigenare skulle bytas ut till rom (Gyllenbäck, 2009:8).

Mannen som gör vad som faller honom in

I *É Romani Glinda* (5/2009) skriver Bengt O Björklund om Thomas Acton som är professor i *Romani Studies* och har arbetat för romer och resande större delen av sitt liv. Han är inte själv varken resande eller rom, något som han ibland får höra när han säljer sina böcker i ämnet. I artikeln så talar han om vikten av att studerande romer berättar uppriktigt om sitt ursprung, förutsatt att det är vad de själva vill. Han har haft en kvinnlig romsk student som det tog flera år för att våga berätta om vad hon har för bakgrund. Han tar upp exemplet med *Romani studies* forskaren Colin Clark, som det tog 20 år för att berätta om sitt resandeursprung. Vidare berättar Acton kortfattat om sin kollega, lingvisten och professor Yaron Matras, som har skrivit boken *Romani A linguistic introduction* (2002). Acton menar att det är ett fantastiskt verk som behandlar romani chib och dess samtliga dialekter. Han fortsätter därefter berätta om att modern romani chib idag är ett mångfacetterat språk där det finns flera ord för samma begrepp. Acton menar att det kan finnas en fara i att en grupp förutsätter att sin dialekt är den enda sanna och samtidigt ser ner på de andra åtskilliga dialekter som finns. Han exemplifierar med språket som

de engelska resande talar, det består av 80 procent engelska. Acton berättar att det är så det fungerar i samtliga länder där det talas de olika dialekterna, att de i olika hög grad har anammat majoritetsspråket (Björklund, 2009:10).

En akademisk syn på romer

Bengt O Björklund och Mirelle Gyllenbäck skriver i *É Romani Glinda (2/2009)* om *Stockholm International Conference on the Discrimination and Persecution of Roma, Sinti and Travellers*.

Det var titeln på den konferens som under tre dagar hölls 2009 på Stockholms universitet.

Forskarna hade samlats för att delge varandra sin forskning som på olika sätt behandlade romer.

Romers historia, språk och kultur har först på senare år tagits på allvar bland forskare i Sverige och utomlands. Professor Charles Westin berättar om att forskningen om romer som tidigare gjorts i allt väsentligt har utförts av personer utan en romsk bakgrund, vilket i sin tur har lett till att allmänheten har fått en snäv bild av verkligheten.

Under konferensens första dag så behandlades bland annat skolan. Läraren Angelina Dimiter-Taikon berättade om den klass som startade 1990 med enbart romska elever i åldrarna 5-16 år. Hon berättade vidare att åldersblandade klasser är ett sätt för romer att inhämta kunskap där även föräldrarna är engagerade i arbetet. Romani chib och svenska är språken som dominerar undervisningen där det första språket präglar förmiddagen och det andra eftermiddagen.

Christina Rodell Olgaç framhöll den brist som finns hos många svenska lärare när det gäller kunskaper om romernas historia, språk samt kultur. Vidare berättade hon om den kurs som finns på Södertörns högskola som riktar sig till lärarstudenter, och om vilken skillnad en kurs kan göra för att bryta stereotypa föreställningar om romer.

Under den andra dagen berättade Jan Selling från Uppsala universitet bland annat om en jämförelse han gjort om media och antiziganismen. Han gjorde gällande att journalister gärna skriver om romer kopplat till sociala och brottsliga konfliktsammanhang och att detta säljer lösnummer. Vidare menade han att det finns en brist på forskning om den antiziganism som pågår i Sverige och att både poliser och journalister på lämpligt sätt borde bli erbjudna kunskap om romer.

Pia Laskar berättade i sin tur att den svenska kvinnan har framställts som frigjord och okontrollerad. Hon talade om att romska kvinnor uteslutande har kontrasterats till den svenska kvinnan och att det svenska har setts som det normala.

Camilla Nordberg från Helsingfors universitet talade om situationen för de finska romerna. Nordberg försökte utmana bilden av romer som passiva. Historiskt sett har romer arbetat med sådant som andra inte velat utföra, exempelvis att kastrera hästar. Vidare berättade hon att de idag ofta arbetar med handel och import samt även med att träna hästar (Björklund och Gyllenbäck, 2009:16).

Analys och diskussion

I artiklarna i föregående avsnitt framkom uttryck för att språket kan vara en aspekt av identiteten. För att stärka identiteten blir det viktigt att bevara språket. En del romer vill synas och visa sin kultur men samtidigt har de till viss del och i olika hög grad tagit till sig majoritetens kultur och språk. Det framkom uttryck för gränsöverskridande identiteter, men de är fortfarande romer. Därför blir begreppen kultur, språk och identitet så svåra att separerat redogöra för, eftersom de går in i varandra, och hör ihop med diskrimineringen. Kultur, språk och identitet är dessutom viktiga komponenter i diskrimineringsprocessen men det är inte det jag har valt att undersöka i föreliggande studie.

Vidare i föregående avsnitt framkom hur viktigt det är med skolans roll och vikten av romska klasser för romska barn och ungdomars framtid. Vikten av medvetenhet om sitt ursprung diskuterades samt hur viktigt det är för romska ungdomar att få inspiration från romska förebilder. Återkommande är att det finns ett behov av organisering bland romska grupper. Det framkom även en stark önskan om att föra vidare kulturarvet med språket till kommande generationer romer. Det finns essentiella aspekter i viljan att bevara identiteten och kulturen men samtidigt finns en påverkan från majoritetens kultur.

I artikeln ”Romska ungdomars drömmar och visioner” som handlar om konferensen för romska ungdomar som var arrangerad av Romska ungdomsförbundet, RUF och Ungdomsstyrelsen på uppdrag av Delegationen för romska frågor, framkommer bland annat att:

”/.../ Erland Kaldaras talade om vad det är som är grunden för den romska kulturen. – Familjen och släkten, seder och bruk, dans, musik, mat, kläder, smycken och alla våra symboler. /.../ Språket är en viktig del för den romska samhörigheten. Andra bitar som stärker gemenskapen och identiteten är familjemiddagar och fester med romsk mat vid bröllop, begravningar och andra tillfällen./.../ Dessa familjekonstellationer präglas av en genomgående respekt för framförallt äldre. Något som även gäller utanför ramarna för familjerna.” (Ali Taikon, Björklund & Gyllenbäck, 2009:13-14).

Borgström och Goldstein-Kyaga (2012) diskuterar bland annat George Herbert Mead som bland annat koncentrerade sig på individens identitetsutveckling. Till samspelet som finns mellan den sociala omgivningen och individen anförde han begreppet signifikanta andra. Med signifikanta andra så menade han personer med betydande inverkan för individen. Individer tenderar med Meads identitetsbegrepp att utveckla sin identitet samt språk som en följd av hennes sociala relationer (Ibid.:15). Meads teori kan appliceras på det som framkommer i form av genomgående respekt för äldre. Att respektera äldre är förvisso inte förbehållet den romska gruppen, men respekten kan vara uttalad på ett sätt genom tankegångar som kommit individen till del från den sociala omgivningen vilket i sin tur kan skilja sig från andra grupper. Med Öhlanders (2005:20-21) kulturbegrepp ”*kultiverad*” går det att se hierarkiska inslag som i detta fall riktar sig gentemot äldre människor.

Vidare lyfts i samma artikel fram betydelsen av romska skolor och klasser:

”I Sverige finns det några klasser och skolor som enbart vänder sig till romska elever, främst inom vuxenutbildningen. /.../De har tillkommit som komplement till ordinarie utbildningsformer eftersom många romer inte fullföljt sin grund- eller gymnasieskola och inte heller känner sig välkomna i det ordinarie skolsystemet. I de romska skolorna och klasserna läggs stor tyngd på vad kulturidentitet vad det gäller språk, historia, traditioner, seder och bruk. /.../ det är mycket värdefullt med den typen av särskilda romska klasser och skolor då de skapar en kulturell trygghet och gemenskap som ger bättre förutsättningar för inläring och för att man klarar sin examen. Inom utbildningarna erbjuds också undervisning i och på romani chib vilket ses som en stor fördel. Eleverna slipper också känna sig diskriminerade eller osynliggjorda vilket de ofta upplevt i andra

skolor. Det konstaterades dock att det gäller att se upp så eleverna i de romska klasserna inte isoleras från övriga klasser. Det kan i sämsta fall leda till att eleverna, även om de får en examen, inte har kontakt med några icke-romer och deras nätverk, vilket i sämsta fall försvårar möjligheterna till arbete, trots behörig utbildning.” (Ali Taikon, Björklund & Gyllenbäck, 2009:12).

Det framkommer vilket stort värde det finns med klasser som riktar sig till romer och som även inriktar sig på kulturell trygghet och identitet. I majoritetens skola utgår undervisningen ifrån majoritetens värderingar, något som forskaren Jean-Pierre Liégeois i Rodell Olgaç (2012:143) med stöd av ett interkulturellt förhållningssätt upptäckte. Vidare upptäckte han att mycket informellt lärande bland annat om barnuppfostran och familjevärderingar sker inom de romska grupperna. Barnen kan missa deltagande i de informella familjeaktiviteterna när de är i skolan. I majoritetens skola erkänns sällan det informella lärandet i romska familjer. Uppfattningarna inom majoritetens skola och inom den romska familjen kan skilja sig så mycket att barnen riskerar att hamna i kläm. Det finns paralleller mellan citatet och Liégeois interkulturella förhållningssätt där den rådande kulturen i skolan är kopplad till resultaten och vikten av kulturell trygghet framgår för individens möjlighet att klara av högre studier. Interkulturalitet förutsätter att eleverna ska slippa att känna sig diskriminerade eller osynliggjorda samt att det finns ett utbyte och en dialog på olika nivåer. Inom pedagogiken finns en dubbel roll, dels som profession vilket har med undervisning att göra, samt en samhällsvetenskap med humanistisk inriktning. För att förstå romers förutsättningar för lärande och utveckling i skolan så behövs förståelse för deras kulturella villkor (Borgström och Goldstein-Kyaga, 2012:10). Som framgår av citatet ges romska elever bättre kulturella villkor i romska klasser eftersom det ger dem en trygghet som inte upplevs i majoritetens skola. På samma sätt ges elever i romska klasser bättre förutsättningar för lärande och för att studera det romska språket eftersom möjligheten till det inte erbjuds i samma utsträckning i majoritetens skola.

Ett annat exempel som uppmärksammar språk och revitalisering är artikeln ”Romsk kurs lockar gammal som ung” som handlar om Kati Dimiter-Taikon och ett språkrevitaliseringsprojekt för romska familjegrupper:

” För att fånga en kultur behöver man känna till traditioner, koder och språk.../ Kati Dimiter-Taikon är lärare i Roma kulturklass på Nytorpsskolan och passionerat intresserad av sitt modersmål. Tack vare henne drivs nu ett språkrevitaliseringsprojekt för romska familjegrupper i skollokalerna på kvällstid. Kursen kallas ”Rätten till romanipe” och hon förklarar att i det ingår egentligen allt som har med den romska kulturen att göra, allt från språk och levnadssätt till traditioner och mat. /.../Det är inte alltid självklart att den äldre generationen har svar på allt. Men de äldre är framför allt bra på att berätta historier som ökar förståelsen för romskt tankesätt och de kan ramsor och sånger.../”(Laestadius, 2011).

Betydelsen av revitalisering framgår av citatet och går att härleda till socialkonstruktionismen som betonar språkets betydelse och gör gällande att all kultur hemmahör i ett socialt sammanhang. I sammanhangen formas sociala värden vilka sedan kan leva vidare genom kommunikation vilket således går att koppla till citatet. I citatet framkommer minoritetens starka önskan att vilja bevara språket och traditionerna. Människan är till sin natur en social varelse, hon interagerar meningsfullt med andra och genom att förhålla sig till en social ordning alltjämt vidareutvecklar upplevelsen av ett ”själv” (Alvesson och Sköldberg, 2008:85). Av citatet framgår vilken möjlighet en språklig och kulturell revitaliseringsprocess innebär för den romska gruppen. Det romska språket ges därmed ökande förutsättningar att leva vidare till kommande generationer.

I krönikan ”Våga Höja din röst!” Av Sammy Blomerus framhålls vikten om att vara medveten om sitt ursprung som i detta exempel:

”Som Rom i dagens samhälle är det ännu viktigare än någonsin att vi är medvetna om våra rättigheter och stolta över vårt ursprung. Den senaste tidens mediebevakning kring Romernas situation i Europa, har nog inte någon lyckats undgå.../ Historien lär oss att

allting upprepas. I de svåra ekonomiska tider vi har i världen just nu, så drabbas och utpekas ofta minoriteter som en del i problemet. Det mest skrämmande är vårt folks tystnad i många sammanhang och även politikernas svaga engagemang för oss som folkgrupp. Det har blivit mycket bättre men ännu finns mycket kvar att göra både nationellt och internationellt. /.../ (Blomerus, 2010:9).

Den önskan att vilja se till sina kulturella rättigheter som framgår av citatet går att likna vid ett mänskligt begär efter stabilitet i någon form. Detta mänskliga begär beskrivs av Alvesson och Sköldberg (2008:85). Vidare i citatet framkommer behov av att romer runt om i Europa organiserar sig och Blomerus förmår att se företeelser från olika infallsvinklar. För att utveckla en tredje identitet så förutsätter det ofta en trygghet i vem man är. Tryggheten innebär sedan många gånger ökad möjlighet för individerna att smälta in i olika kontexter och se företeelser från olika perspektiv (Fjällhed, 2012:61). Blomerus drar paralleller mellan hur romer behandlas idag och mellan hur romer historiskt har behandlats och visar samtidigt ett tydligt gränsöverskridande engagemang för andra människor runt om i Europa. Han uppfyller således flera kriterier för att ha utvecklat en tredje identitet.

Av artikeln ”Romsk musik” som var en konsert arrangerad av Finlands kulturinstitut så framkommer om musikern Dimitri Keiski att han är:

”/.../musikalisk, han både komponerar musiken och skriver texterna till sina flerspråkliga sånger. Mellan sångerna småpratar han avspänt och humoristiskt och han lyckas även visa ett socialt engagemang utan att det känns det ringaste påklistrat. /.../Dimitri Keiski framför sina sånger till kraftfullt spel på gitarr och flygel och han berättar att han numera arbetar som musklärare.” /.../” (Lundgren, 2009:5).

Av citatet framgår den andra beståndsdel av den ”estetiska” innebörden av kulturbegreppet vilket exempelvis handlar om den musik som produceras i en specifik kultur (Öhländer, 2005:20-21). I citatet framgår vidare vilken stark ställning språket har för artisten något som Vygotskij beskrev som ”redskapens redskap” (Säljö, 2005:81) i vår kommunikation med andra och som det viktigaste redskapet för utvecklingen av våra kunskaper. I citatet framkommer ett stort medmänskligt engagemang från artisterna för både romer och andra människor. Språket är

väsentligt eftersom med dess hjälp utvecklas och formuleras insikter och kunskaper som i detta fall kommuniceras till omgivningen genom texter framförda som sånger. Mellan låtarna berättade Keiski om bakgrunden till texterna och spred på så vis vidare kunskaper utifrån egna erfarenheter till lyssnarna.

Slutsatser från artikeln ”Möte på Rosenbad” som samlande företrädare från regeringen och de olika nationella minoriteterna gör gällande:

Ledamot i den rådgivande kommittén, Francesco Parlemo, tog upp ett antal av de viktigaste slutsatserna i kommitténs andra utlåtande. Parlemo menade bland annat att det är angeläget med den typen av seminarier och han hoppades att den nya lagen ska stärka minoriteternas situation. Parlemo sade att Ramkonventionen är en principdeklaration som ska förverkligas och han var nöjd över att det ska stå att minoriteternas språk och kultur ”ska” och inte ”bör” främjas. Stéphanie Marsal, från sekretariatet för Europarådets rådgivande kommitté, sade bland annat att i många skolböcker nämns inte minoriteterna medan i andra görs minoriteterna till stereotyper (Björklund och Gyllenbäck, 2009:14).

Det framkommer av artikeln att alla som bor i ett samhälle ska få vara delaktiga, och att kulturerna och språken ska främjas. I artikeln framgår en strävan efter ett interkulturellt förhållningssätt som enligt Unesco handlar om *”existensen av och den jämställda interaktionen mellan olika kulturer och möjligheten till kulturella uttryck genom dialog och ömsesidig respekt”* (Unesco, 2006:17). Ett sådant förhållningssätt är något som kommer alla parter till gagn och uppstår efter delaktighet, utbyte och dialog på olika nivåer. När det gäller romer skulle det interkulturella förhållningssättet kunna innebära, vilket framgår av artikeln, att minoritetens kultur och språk gynnas och att det möjliggör för romer att i lika stor utsträckning som andra grupper delta i samhällsdebatten. Ett interkulturellt förhållningssätt innebär även att läroböckerna i skolan inte bidrar till ett stereotypiskt förhållningssätt gentemot den romska minoriteten.

I artikeln ”Internationella Romadagen i Malmö” som hölls på det romska kulturcentret där så framkommer den betydelse som dagen fått:

”/.../ Internationella Romadagen är en av de få högtider som romska har och som är allmänt känd över hela världen. Trots att mycket arbete har lagts ned för att synliggöra den, har den inte blivit så känd hos majoritetsbefolkningen. – Den har inte varit så känd bland våra romer heller. Det är främst organiserade romer som vetat om detta /.../ Just i år är firandet av Internationella Romadagen större än vanligt och firas på fler håll än tidigare. /.../ Historien bakom Internationella Romadagen är just den 8 april härrör från London 1971. /.../Det var även under denna konferens som det fastställdes hur den romska flaggan skulle se ut. Himlen symboliseras med den blå färgen och jorden med den gröna. Det röda hjulet symboliserar bland annat att gruppen har vandrat genom många länder från ursprungslandet Indien som är navet i hjulet. Ekrarna är spridningen. Dessutom finns en koppling till den indiska flaggan som också har ett hjul. – Hjulet är helt enkelt en symbol för ett vandringsfolk, säger Fred Taikon. Det var inte bara flaggan som fastställdes under denna konferens. M[e]n enades även att ”Gelem, gelem” skulle bli nationalhymnen. Den i folkmun gamla vedertagna benämningen ”zigenare” byttes här kort och gott till ordet ”rom” (Gyllenbäck, 2009:8).

Det är många gånger svårt att ange vad kultur är eftersom det kan förändras och individer kan använda kulturbegreppen på olika sätt. Kultur är en samlad benämning för beteendemönster som förkovras socialt samt genom materiella instrument. Kultur inbegriper även annat än språk och materiella instrument (Berger, 1999:116-117). Att exempelvis besluta om vad nationalhymnen ska heta och hur den romska flaggan ska se ut går enligt Fairchild (1967:80) att härleda till de intellektuella kulturinsatserna. Gruppens sammanhållning stärks genom gemensamma symboler och beteckningar. Det går i sin tur att härleda till romers objektiva kultur (Ritzer, 2009:138) eftersom det är något som romer själva har skapat. Att styra över symbolerna och beteckningarna går i sin tur att koppla till gruppens individuella kultur. Genom den individuella kulturen kontrolleras den objektiva kulturens olika beståndsdelar.

Språkfrågan återkommer i många av artiklarna. I exempelvis artikeln ”Mannen som gör vad som faller honom in”, där Thomas Acton, professor i Romani Studies uttalar sig angående Yaron Matras verk.

”Det är det bästa som någonsin skrivits om romanés och alla dess dialekter. /.../ Modern romanés är idag ett rikt språk med många ord för samma sak. Hans bok visar på hjärtat av ett levande språk. /.../ Thomas Acton ser en risk i att en grupp bara ser till sin egen dialekt och utgår från att den är den enda sanna. Han menar också att det finns en risk i att man ser ner på de olika resandedialekter som talas idag. – Ta de engelska resandes språk till exempel, som består av åttio procent engelska, många ord som dessutom är av gammalt slag. Och så är det med resandespråk i alla de länder där dessa dialekter talar. De har tagit till sig majoritetsspråket i mer eller mindre hög grad.” (Björklund, 2009:10).

Att engelska resande har tagit till sig majoritetens språk i så hög utsträckning som till 80 % går att förstå genom Meads identitetsbegrepp signifikanta andra. Individerna tenderar således att utveckla sin identitet genom det språk som majoriteten talar (Borgström och Goldstein-Kyaga, 2012:15). Språket används och utvecklas genom hela livet alltmedan det successivt utvecklas genom nya erfarenheter som individen erhåller (Säljö, 2005:43). Med hjälp av språket utvecklas och formuleras insikter och kunskaper som vi sedan kommunicerar till vår omgivning (Ibid.:81). I citatet framgår att det romska språket i stor utsträckning påverkas av majoritetens språk vilket innebär att språket därför utvecklas olika och får en egen prägel i varje land som det talas.

Artikeln ”En akademisk syn på romer” som behandlar konferensen som hölls på Stockholms universitet betonar återigen skolfrågan:

”Angelina Taikon Demetri är lärare i Roma kulturklass i Stockholm. Hon berättade om det arbete som bedrivs i klassen som enbart består av romska elever i blandade åldrar från 5-16 år. – Ofta får vi frågor om hur vi kan ha elever i samma klass trots att det är så stor åldersskillnad mellan dem. Men vi försvarar detta genom att det är ett romskt sätt att lära sig, säger Angelina Taikon Demetri. Elevernas föräldrar är involverade i arbetet som görs i klassen. Det är viktigt med engagerade föräldrar. De hjälper klassen med att bland annat

utveckla nya ord på romanés. Undervisningen i klassen är både på romanés och svenska. På förmiddagarna talas det romanés och på eftermiddagarna svenska“ (Björklund och Gyllenbäck, 2009:16).

I romska åldersblandade klasser antas möjligheten öka för romska elever att inhämta kunskap. I exemplet som anges i citatet framgår även att föräldrarna är mer engagerade i arbetet. Vidare framkommer att undervisningen sker dels på romani chib och dels på svenska. Språket har en stor betydelse för att bevara identiteten. I stor utsträckning är det genom språket som traditioner överförs till de yngre generationerna och ger individer mening i interaktionen med andra. Detta kan kallas för en medierande handling (Borgström, 2012:74). Att eleverna lär sig romani chib och svenska underlättar skolgången och i förlängningen möjligheterna för dem att samtidigt vara en del av det svenska samhället eftersom deras möjligheter ökar att klara av skolgången och förlängningen eventuella högre studier. Att romani chib bevaras innebär även ökade möjligheter för romerna att kommunicera med varandra och på så vis förhålla sig till olika sociala koder inom den romska kulturen. Detta bidrar i sin tur till att den romska kulturen kan bevaras.

Slutsatser

Mitt syfte var att undersöka hur romer framställer sig själva i några romska tidsskrifter med betoning på kultur, språk och identitet. Jag sökte förståelse för hur de romska artiklarna framställde de romska kulturerna och vad artiklarna utifrån ett romskt perspektiv sade om kultur, identitet och språk. Vidare sökte jag förståelse för hur romer enligt artiklarna kan bevara och utveckla sin kultur och samtidigt vara en del av det svenska samhället.

Jag har sett att det finns essentiella aspekter i viljan att bevara den romska identiteten, kulturen och språket. Det framkom uttryck för gränsöverskridande identiteter hos romer som i olika hög grad tagit till sig majoritetens kultur och språk.

Allt är knutet så det är svårt att skilja begreppen åt. Exempelvis kan identitet vara tillskrivet av andra. Språk kan vara en aspekt av identiteten och för att stärka identiteten blir det viktigt att bevara språket. En del romer vill synas och visa att de är romer exempelvis genom att bära

traditionella kläder. Samtidigt och i olika hög grad finns påverkan från majoritetens sätt att leva. Oavsett så är de fortfarande romer och har även en svensk identitet.

I föregående avsnitt har jag även kunnat se vilket stort värde det finns med klasser som riktar sig till romer. Romska klasser innebär en kulturell trygghet för eleverna som har betydelse för dem att inhämta kunskap. Vikten av kulturell trygghet är därför väsentlig för individens möjlighet att klara skolan och därefter eventuellt högre studier. Den rådande kulturen i skolan är kopplad till resultaten vilket i sin tur kan skapa större delaktighet i samhället. Det finns en stark önskan och vilja hos minoriteten att bevara traditionerna och att se till sina kulturella rättigheter. Det finns även en stark vilja att språket bevaras, i hög utsträckning har dock romerna anammat majoritetens språk. Diskussionerna om vilken nationalhymnen skulle vara och hur den romska flaggan skulle se ut har påverkat de intellektuella kulturinsatserna och har stärkt gruppens sammanhållning samt även lett till gemensamma symboler och beteckningar.

Jag har utifrån resultaten om kultur sett att det finns ett hierarkiskt inslag i den romska kulturen vilket visar sig genom det respektfulla sätt man uppträder gentemot de äldre. Det romska språket, romska kläder, romsk musik och romsk mat är delar av den romska kulturen. Likaså sociala koder och olika traditioner som t.ex. Internationella Romadagen, vilket är en romsk högtid. Andra kulturuttryck som diskuteras är nationalhymnen som heter Gelem, gelem. Den romska flaggan är också ett kulturuttryck. Det framkommer en ängslan över att kulturen riskerar att försvinna om inte de yngre generationerna för vidare den. Vilket går att härledas till studien om *Kelderashgruppens historia och kulturarv i Sverige – en intervjustudie för Delegationen för romska frågor* (2010) där det framgår att ett viktigt område är att fortsätta intervjua samt dokumentera äldre romers berättande så att inte berättelserna går om intet.

Vidare har jag utifrån resultaten om identitet kommit fram till att familjemiddagar och fester med romsk mat vid bröllop, begravningar och liknande tillfällen är något som stärker gemenskapen och identiteten för romer. Jag har också kunnat se skolans betydelse för romers identitet där romska skolklasser anses skapa trygghet eftersom det finns en kulturell gemenskap som i sin tur underlättar för inläring. Jag har sett att det finns ett behov för romer av att organisera sig som kan härledas till det som kommer fram i *Romers rätt - en strategi för romer i Sverige* (SOU 2010:55) där författarna konstaterar att rättigheterna som följer av deras minoritetsstatus inte har

tillgodosetts. Vidare konstateras i rapporten att de grundläggande mänskliga rättigheterna har kränkts historiskt sett, vilket jag menar kan ha lett till att det idag finns ett behov hos romer av att organisera sig för att förbättra möjligheterna att tillgodogöra sig sina rättigheter.

Utifrån resultaten så har jag också om språk kunnat se att modern romani chib idag är ett mångfacetterat språk där det finns flera ord för samma begrepp. Romani chib har utvecklats i länderna där det talas och fått inslag av majoritetsspråken och på så vis har det utvecklats olika varieteter av språket. Jag har kunnat se att det finns ett allt större intresse för skolan bland romska elever och deras föräldrar vilket tenderar att underlättas av det stora utrymme som det romska språket får i romska klasser. Det bekräftas av det Rodell Olgaç skriver i *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola – från hot till möjlighet* (2006) där minoriteten alltmer ser skolan som en möjlighet istället som tidigare då skolan sågs som ett hot om att barnen skulle gå förlorade.

Jag har kunnat se att åldersblandade klasser är ett romskt sätt att lära sig. Även elevernas föräldrar är involverade i det arbetet där undervisningen sker på både svenska och romani chib. I studien *Kulturell och språklig revitalisering bland romska barn och ungdomar – en väg till självorganisering* (Rodell Olgaç 2009), framgår de traditionella mönster hos romer för lärande där familjen spelar stor roll och som sker över generationsgränserna. Det framgår även att det innebar en ökad revitalisering inom minoriteten då de erkändes som nationellminoritet, särskilt till ungdomarnas tro på framtiden.

Jag har sett att situationen för romer i Sverige har blivit bättre men att det finns arbete kvar att göra vilket beläggs av *Romers rätt - en strategi för romer i Sverige* (SOU 2010:55). Där konstateras även att skulden för att rättigheterna som kommit med minoritetsstatusen inte tillgodosetts ligger hos statsmakten, vilket går att härleda till Lindgrens rapport (2011). Där det framgår att den statligt godkända diskriminering samt förföljelse som romer under lång tid drabbades av hänger ihop med villkoren många romer lever med idag och att det därför behövs kännedom om historien för att förstå de samband som finns med dagens kränkningar av romer.

Med hjälp av ett interkulturellt förhållningssätt så skulle den romska minoriteten och majoriteten kunna komma närmare varandra. Synsättet handlar inte om att en part betraktar den andra utan

förutsätter en ömsesidighet i mötet med förståelse för varandras behov. För att detta ska vara möjligt så behövs kunskap om hur diskriminering och förutfattade meningar, stereotypa föreställningar samt sociala skillnader inverkar på våra relationer med andra människor.

Alltjämt så finns det en avsaknad av aktuell forskning om romer. Förslag till vidare forskning inbegriper såldes fördjupade studier om romska kulturer samt traditioner i Sverige. Exempelvis kan det gälla studier om vad som ingår i det informella lärandet bland barn i romska familjer i Sverige.

Utifrån min studie så kan jag se ett behov av ytterligare forskning som behandlar romska texter och om hur romer själva kommer till uttryck i texterna utifrån ett romskt perspektiv.

Referenser

Böcker och kapitel

Alvesson, Mats och Sköldbberg, Kaj (2008) *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur

Berger, Arthur Asa (1999) *Kulturstudier. Nyckelbegrepp för nybörjare*. Lund: Studentlitteratur

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2005) *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur

Borgström (2012) Att synliggöra det osynliga i mänskliga möten. Kod, identitet och interkulturell pedagogik. I Borgström, Maria. Goldstein-Kyaga, Katrin & Hübinette, Tobias. (2012) *Den interkulturella blicken i pedagogik. Inte bara goda föresatser*. Huddinge: Södertörns högskola (under utgivning)

Borgström, Maria. Goldstein-Kyaga, Katrin (2006) *Gränsöverskridande identiteter i globaliseringens tid. Ungdomar, migration och kampen för fred*. Huddinge: Södertörns högskola

Borgström, Maria. Goldstein-Kyaga, Katrin (2012) Inledning. I Borgström, Maria. Goldstein-Kyaga, Katrin & Hübinette, Tobias. (2012) *Den interkulturella blicken i pedagogik. Inte bara goda föresatser*. Huddinge: Södertörns högskola (under utgivning)

Borgström, Maria. Goldstein-Kyaga, Katrin & Hübinette, Tobias. (2012) *Den interkulturella blicken i pedagogik. Inte bara goda föresatser*. Huddinge: Södertörns högskola (under utgivning)

Brinkmann, Svend och Kvale, Steinar (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur

Esaiasson, Peter, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson och Lena Wängnerud (2007) *Metodpraktikan . Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 3:e upplagan. Stockholm: Norstedts Juridik

Fairchild, H.P. (1967) *Dictionary of Sociology and Related Terms*. Totowa, NJ: Littlefield, Adams. I Berger, Arthur Asa (1999:117) *Kulturstudier. Nyckelbegrepp för nybörjare*. Lund: Studentlitteratur

Fjällhed, Anders (2012) Interkulturalitet - att finna möjligheter! I Borgström, Maria. Goldstein-Kyaga, Katrin & Hübinette, Tobias. (2012) *Den interkulturella blicken i pedagogik. Inte bara goda föresatser*. Huddinge: Södertörns högskola (under utgivning)

Lahdenperä, P. (red.) (2004) *Interkulturell pedagogik i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur

Hannerz, Ulf (1999) *Över gränser. Studier i dagens socialantropologi*. Lund: Liber.

Liégeois, Jean-Pierre (2007) *Roma in Europe*. Strasbourg: Council of Europe.

Lindgren, Lars (2011) *Romers kulturella och språkliga rättigheter – Vägar mot ett självförverkligande*. Forum för levande historia

Matras, Yaron, (2002). *Romani: A linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press

Obondo, Margaret (1999) *Olika kulturer, olika språksocialisation – konsekvenser för utbildning och social integrering av invandrabarn*. I Axelsson, Monica. (1999) *Tvåspråkiga barn och skolframgång – mångfalden som resurs*. Stockholm: Rinkeby Språkforskningsinstitut

Olsson, Henny och Sörensen, Stefan. (2007) *Forskningsprocessen. Kvalitativa och kvantitativa perspektiv*. Stockholm: Liber

Ritzer, George (2009) *Sociologisk teori*. Malmö: Liber

Rodell Olgaç, Christina (2006) *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola - från hot till möjlighet*. Stockholm: HLS förlag

Rodell Olgaç, Christina (2009) *Kulturell och språklig revitalisering bland romska barn och ungdomar – en väg till självorganisering*. Stockholm: Allmänna arvsfonden

Rodell Olgaç, Christina (2012) *Romskt föreningsarbete bland barn och ungdomar – på väg mot ett organisationskapital*. I Borgström, Maria. Goldstein-Kyaga, Katrin & Hübinette, Tobias. (2012) *Den interkulturella blicken i pedagogik. Inte bara goda föresatser*. Huddinge: Södertörns högskola (under utgivning)

Simmel Georg (1921/1995:11-25) ”Kulturbegreppet och kulturens tragedi.” I K.P. Etzkorn (red.), *George Simmel*. New York: Teachers College, Columbia University: I George Ritzer (2009:138) *Sociologisk teori*. Malmö: Liber

Säljö, Roger (2005) *Lärande och kulturella redskap. Om lärprocessen och det kollektiva minnet*. Falun: Nordstedts akademiska förlag

Unesco, (2006:17) *Guidelines on Intercultural Education*. Paris: Education Center, Unesco.

Öhlander, Magnus (2005) *Magnus Öhlander (red.) Bruket av kultur: hur kultur används och görs socialt verksam*. Lund : Studentlitteratur.

Referenslitteratur

Goldstein-Kyaga, Katrin (2009) *Att skriva uppsats i pedagogik*. Huddinge: Södertörns högskola.

Hartman, Sven (2003) *Skrivhandledning för examensarbeten och rapporter*. Falun: Natur och Kultur

Vetenskapsrådet (2011) *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet

Kommittédirektiv, inventering och rapporter

Delegationen för romska frågor (Dir. 2006:101)

Demetri, Mikael. Dimiter-Taikon, Angelina & Rodell Olgaç, Christina. *Kelderashgruppens historia och kulturarv i Sverige – en intervjustudie för Delegationen för romska frågor* (2010)

Palosuo, Laura. *En inventering av forskningen om romer i Sverige. Ett uppdrag från delegationen för romska frågor* (2008)

Romers rätt - en strategi för romer i Sverige (SOU 2010:55)

Tidsskrifter

Ali Taikon, Rosario. Björklund, Bengt & Gyllenbäck, Mirelle (2009) Romska ungdomars drömmar och visioner. *Ternenge Djesa*. S. 12-14

Björklund, Bengt (2009) Mannen som gör vad som faller honom in. *É Romani Glinda*. 5. S. 10

Björklund, Bengt. Gyllenbäck, Mirelle (2009) En akademisk syn på romer. *É Romani Glinda*. 2. S. 16

Björklund, Bengt. Gyllenbäck, Mirelle (2009) Möte på Rosenbad. *É Romani Glinda*. 1. S. 14

Blomerus, Sammy (2010) Våga Höja din röst! *Le Romané Nevimata*. 3-4. S. 9

Gyllenbäck, Mirelle (2009) Internationella Romadagen i Malmö. *É Romani Glinda*. 2. S. 8

Laestadius, Ann-Helén (2011) Romsk kurs lockar gammal som ung. *Minoritet.se* [hämtad 2011-11-08 kl 16:00] <http://minoritet.prod3.imcms.net/>

Lundgren, Gunilla (2009) Romsk musik. *É Romani Glinda*. 1. S. 5

Webbsidor

Codex <http://codex.vr.se/omcodex.shtml>

É Romani Glinda <http://www.romaniglinda.se>

Le Romané Nevimata <http://www.nevimata.com>

Regeringens webbplats för mänskliga rättigheter

http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?id=14&module_instance=10&action=pod_show [hämtad 2011-11-25 kl 17:30]